

Проаналізовані історичні документи, які стосуються формування Окремої Сердюцької дивізії, свідчать про те, що керівництво Української Держави на чолі з гетьманом П.Скоропадським дуже серйозно ставилося до створення елітних військових гвардійських частин (на зразок лейб-гвардії військових частин колишньої Російської імперії). Призов на військову службу проводився з надійних представників важливого соціального прошарку українського суспільства того часу — з синів заможних землевласників. Сформована на таких засадах Окрема Сердюцька дивізія мала бути надійною опорою гетьманського режиму у складних політичних умовах того часу.

Цей цікавий історичний досвід може бути використаний державно-політичним керівництвом нашої країни для подальшого вдосконалення системи призову юнаків до лав особового складу строкової служби, поліпшення системи бойової і гуманітарної підготовки, перегляду загальних вимог до військовослужбовців підрозділів та частин Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ, Національної гвардії та Прикордонних військ сучасної України в умовах реформування та організаційно-штатного скорочення її Збройних Сил.

¹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (у подальшому — ЦДАВО України), ф.1077, оп.2, спр.2, арк.117.

² Там само, ф.1077, оп.2, спр.2, арк.117-118 зв.

³ Там само, ф.3766, оп.3, спр.9, арк.26-26 зв.

⁴ Там само, ф.3766, оп.3, спр.9, арк.52.

⁵ Нова Рада — 1918. — 20 липня. — №119. — С.3.

⁶ Там само.

⁷ ЦДАВО України, ф.1077, оп.2, спр.1, арк.58.

⁸ Там само, ф.1077, оп.2, спр.1, арк.78 зв.

⁹ Там само, ф.1077, оп.2, спр.1, арк.4,6,9.

¹⁰ Там само, ф.1077, оп.2, спр.1, арк.65.

¹¹ Там само, ф.1077, оп.2, спр.1, арк.67.

¹² Там само, ф.1077, оп.2, спр.1, арк.61-62 зв.

¹³ Нова Рада — 1918. — 6 листопада. — №206. — С.2.

¹⁴ Там само. — 7 листопада. — №207. — С.2.

Юрій Вовк

Організація військових судів за Гетьманату

Після захоплення влади 29 квітня 1918 р. гетьман П.Скоропадський приділив значну увагу ідеї формування регулярних, професійно підготовлених збройних сил. Незважаючи на те, що німецьке командування поставилося до цих планів без ентузіазму, гетьманська адміністрація зуміла зробити важливі кроки в плані організації майбутньої української армії.

Поряд зі створенням регулярної армії йшов процес формування військових судів. Так, вже в травні 1918 р. був складений реєстр осіб (206 чоловік), призначених на військово-судові посади. При прийманні на службу враховувалося перш за все те, які військово-судові посади займала особа до призначення. В цей же час було створене Головне військово-судове управління, яке мало три відділи: загальний, прокурорський та законодавчий. На загальний відділ покладалась функція вирішення персональних та господарських справ. Прокурорський відділ, переіменований через деякий час на касаційний, здійснював прокурорський нагляд. У законодавчому відділі працювали над новим українським військовим законодавством¹. Очолював цей відділ Євген Мошинський — військовий юрист, генерал-хорунжий української армії². При його безпосередній участі було опрацьовано і видано низку законів. Зокрема, 30 травня був прийнятий закон «Про військову підсудність». Так, військовому суду підлягали в порядку звичайної підсудності: «Військова за всі злочинства, зазначені в військовому уставі про кари і за ті з зазначених в загальних карних законах службових злочинств, які порушують обов'язки по службі військовій»³. Військовими вважалися, згідно із законом, старшини, підстаршини, козаки та військові урядовці під час перебування їх на дійсній військовій службі та навчальних зборах.

До 1 квітня 1919 р. військові підлягали військовому суду за всі злочини, не виключаючи і тих випадків, коли вони разом з цивільними брали участь в загальних злочинах. До цього ж, згідно ст.1236 Карного судочинства, справи про загальні злочини, які скоїли військові разом з цивільними особами підлягали розгляду відносно одних і других або мировими суддями або іншими судами цивільного відомства. В даному ж випадку за один і той самий злочин військові підлягали військовому суду, а цивільні особи — цивільному суду. Це суперечило основним засадам судочинства, згідно з якими співучасники одного і того ж злочину повинні судитись одним судом.

В порядку звичайної підсудності цивільні особи підлягали військовому суду у випадках ухилення від проходження військової служби та неприбуття на навчальні збори, а також у випадку, коли вони разом з військовими скоїли службовий злочин. Якщо ж цивільні особи, котрі раніше проходили службу чи перебували на навчальних зборах, скоїли злочин в період перебування у війську, то вони підлягали також військовому суду.

У разі скоєння цивільними під час війни чи військового стану таких злочинів як зрада, шпигунство, повстання проти влади, опір владі, напад на військових при виконанні ними службових обов'язків, ворожа агітація, знищення військового майна, вбивство, розбій, грабіж, підпал, звалтування, вони підлягали військовому суду в порядку виняткової підсудності. Також в порядку виняткової підсудності військовому суду підлягали військові і особи, котрі «належали до війська». Згідно із законом, такими, що «належали до війська» вважалися: а) священослужителі всіх вір, котрі знаходились на службі в військових інституціях, а також в організаціях, котрі обслуговують армію; б) старшини закордонних армій, котрі знаходились в українській армії, якщо відносно них не буде видане окреме розпорядження; в) обслуговуючий персонал військових та осіб, зазначених в пунктах а) і б); г) особи, які слідували за військом з дозволу військового начальства, а саме: кореспонденти, постачальники, робітники, торговці, візники і т.п.

В разі ведення бойових дій на чужій території жителі місцевостей, захоплених армією під час війни, підлягали військовому суду в порядку виняткової підсудності у випадках: а) при відсутності в даній місцевості загальних судів — за всі злочини; б) при існуванні загальних судів — за шпигунство, повстання проти встановленої законним шляхом влади, опір владі, напад на військових, ворожу агітацію, знищення військового майна, а також за ті види злочинів, котрі будуть передані до військової підсудності згідно з окремим розпорядженням командуючого армією.

21 червня 1918 р. був прийнятий закон «Про організацію військово-судових установ та їх компетенції», згідно з яким військові суди поділялись на вищі — Київський та Катеринославський — і штабові — при штабах дивізій, корпусів та головному штабі. До компетенції Київського вищого військового суду належали справи, що виникали на території Правобережної України та Чернігівщини, а Катеринославського — на території Лівобережної України.

Вищі військові суди розглядали справи: «а) під час існування нормальної підсудності: всі справи про військових, займаючих посаду не нижче командира окремої частини, а також такі справи про військових, займаючих посаду нижче командира окремої частини, і про приватних осіб, по яким винуватим загрожує кара з позбавленням або обмеженням загальних громадянських прав; б) під час існування виняткової підсудності всі справи військових української армії, займаючих посаду не нижче командира окремої частини, і про такого ж службового стану тих старшин закордонних армій, котрі знаходяться при українській армії, коли відносно них не буде видано окремого розпорядження, а також про належачих до війська цивільних урядовців, займаючих посаду не нижче V класу та священнослужителів усіх вір»⁴.

До компетенції штабових судів належали всі справи, які не підлягали вищим військовим судам. Військовоположені підлягали військовій підсудності на тих же підставах, що й військові української армії.

Справи розглядалися колегами у складі голови та виборних суддів. Виборні судді обирались шляхом жеребкування на два місяці зі складу старшин та підстаршин, що знаходились у сфері діяльності відповідного суду. В колегії не могли брати участь під час суду над старшинами — підстаршини, а під час суду над військовими, що займали посаду не нижче командира окремої частини, — особи, нижчі за рангом.

В засіданнях вищого військового суду передбачалась участь прокурора й захисника, проте в штабних судах їхня присутність не була обов'язковою. Касаційне оскарження вироків всіх військових судів було передбачено в Генеральному суді.

При військових судах, незалежно від їх рівня, вводилися посади військових слідчих. Для здійснення прокурорського нагляду при вищих військових судах створювались посади прокурорів.

8 листопада 1918 р. був прийнятий закон «Про порядок обрання виборних суддів у військових судах», згідно з яким виборні судді обирались з числа старшин та підстаршин (а також і з виконуючих обов'язки) тих військових частин та установ, що належали до відомства відповідного суду. Для обрання суддів складались виборчі списки, які командири частин зобов'язані були на вимогу голови суду подати у вказаний ним термін. Згідно ст. 4 закону: «Виборними суддями не можуть бути:

- а) ті, які не мають ще повних 25 літ;
- б) ті, проти котрих ведеться слідство або котрих віддано під суд;
- в) ті, що обмежені в правах та перевагах, сполучених зі службою;
- г) ті, котрих оголошено невиконуваними должниками»⁵.

У виборчі списки також не вносились службовці військово-судового відомства, та військово-гюмерних установ, курсанти військових училищ, нестроєві підстаршини, медичні працівники, командири полків та особи до них прирівнені і вищі по посаді.

У виняткових випадках, пов'язаних з військовою службою, виборні судді могли бути звільнені від виконання обов'язків судді. Рішення про це приймалось в розпорядчому засіданні.

Обрання суддів відбувалось шляхом жеребкування. На основі складених списків обирались в штабовий суд п'ять старшин та три підстаршини, а у вищий суд дев'ять старшин та п'ять підстаршин. У випадку суду над командиром полку і особами старшими по посаді обирались дев'ять старшин. Справи розглядалися колегами у складі голови та виборних суддів із восьми осіб у вищих військових судах (4 старшини і 4 підстаршини) із чотирьох — у штабних (два старшини та два підстаршини). Інші виборні судді були запасними. В справах про старшини, а також в справах виключної підсудності в судову колегію входили замість підстаршин: у штабовому суді — два, а у вищому чотири запасних суддів з числа старшин у тому порядку, у якому вони були визначені шляхом жеребкування. Про наслідки жеребкування складався протокол, який підписувався секретарем і особами, що брали участь в розпорядчому засіданні. Обраних суддів негайно повідомляли через командира частини і визначали термін прибуття в суд. Якщо ж хтось з суддів не міг з'явитись, то про це повідомляли голову суду, і тоді проводилось додаткове жеребкування. В разі відсутності судді через хворобу або якусь іншу причину, його заміняв запасний.

Виборні судді обирались терміном на два місяці і протягом одного року не могли бути знову включені у списки. В разі неприбуття нового складу суду, попередній повинен був виконувати свої обов'язки до їх заміни. При вступі на посаду судді складали таку присягу: «Урочисто обіцяю додержувати вірності Державі Українській, твердо виконувати її закони, чинити справедливий суд, як совість мені каже, і завжди поводитись відповідно з гідністю свого стану»⁶.

В цілому можна сказати, що попри певні труднощі, які виникли, вдалось створити і налагодити діяльність військових судів. Вони посіли важливе місце в системі державних органів, а також сприяли зміцненню законності і правопорядку.

¹ ЦДАВО, ф.2207, оп.1, спр.73, арк.49-49 зв.

² Тинченко Я. Українське офіцество: шляхи скорботи і забуття. — К., 1995 — С.188.

³ Колчанчук О. Генералітет українських визвольних змагань. — Львів, 1995 — С.194.

⁴ Державний Вістник. — 1918. — №11. — С.2.

⁵ ЦДАВО, ф.1064, оп.1, спр.13, арк.31.

⁶ Державний Вістник. — 1918. — №74. — С.4.

⁷ ЦДАВО, ф.1064, оп.1, спр.73, арк.2.